

Oponentní posudek disertační práce

Vize a budování socialistických měst v období stalinismu (Praha 1948-1956)

Autor práce: PhDr. Michal Kurz

Vedoucí práce: prof. PhDr. Michal Stehlík, Ph.D.

Oponentka: PhDr. Adéla Gjuričová, PhD.

Disertační práce Michala Kurze je věnována představám a praktické realizaci budování socialistických měst v éře stalinismu, a to na příkladu (ne)přestavby Prahy v období po únoru 1948. Autora zajímá jak vnitřní logika „socialistická rekonstrukce“ existujících měst jakožto součásti všeobecného „budovatelského“ procesu (s. 10), a to včetně jejich historických souvislostí, tak i obecnější otázka, „jakým způsobem se ideály a principy socialismu, resp. stalinismu měly a mohly promítat do fyzického prostoru“ (s. 12).

Vztah ideologie a urbánního prostoru byl již tématem autorovy diplomní práce,¹ v disertaci téma zužuje a rozpracovává. Rozsáhlý pražský materiál rámuje zralým teoretickým náhledem i jej uvádí do úctyhodně bohatého kontextu vývoje urbanistického myšlení v Sovětském svazu a mezinárodní předválečné avantgardy. Konceptuálně a teoreticky sahá jednak k foucaultovským inspiračním historické analýzy (pojem moci, významová archeologie) a jednak i do nehistorických oborů: kulturní a sociální geografie – autor se hlásí k tzv. prostorovému obratu –, urbánní sociologie, částečně též dějin umění.

Prameny tvoří institucionální archiválie (zejm. příslušné fondy Archivu hl. m. Prahy a Archivu Institutu plánování a rozvoje HMP), odborný tisk z oblasti architektury a památkové péče, denní tisk, dobové projevy československé i zahraniční a v neposlední řadě také soutěžní projektové návrhy a územně plánovací dokumentace. S prameny pracuje zkušeně, metodicky a s reflektovaným odstupem (viz též níže). Zároveň se velmi dobře orientuje v existující literatuře o sovětském stalinismu, socialistickém realismu i o předválečné avantgardě a jejích názorech na architekturu a městský prostor.

Z rozsáhlé, jasně strukturované práce, provedené navíc na výjimečně vysoké jazykové a stylistické úrovni, si dovoluji upozornit na několik argumentačních momentů, které mě zaujaly a v dobrém slova smyslu překvapily:

- Oproti pracím, které stalinský přístup k městskému prostoru a společnosti demonstrovaly na příkladech nově budovaných měst (Magnitogorsk, Nowa Huta atd.), si autor volí existující, historické město, a to ještě město výjimečně zachované a na rozdíl od dalších socialistických metropolí válkou jen velmi málo zasažené. Zajímá ho právě ono utkávání se s existujícím, historicky utvářeným prostorem. Racionální a plánující stalinská urbánní ideologie odmítá existující historickou zástavbu jako „neladnou směs nevkusných domů“ (cit na s. 339), ale zároveň má na své straně jen značně heterogenní a v čase proměnlivou politiku příliš mnoha aktérů. Navzdory proklamacím tak nenastane přísně řízený sovětský proces, ale paralelní, různě koordinované i rozptýlené aktivity.

¹ Michal Kurz, *Za novou Prahu! Tradice, vize a budování (obrazu) města po roce 1945*. Praha 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, obhájeno 2015.

Mnoho záměrů zůstane nere realizováno, přičemž důvodem je „vysoký počet aktérů, kteří do přestavby města promlouvali a zasahovali“ (s. 161).

- Úvodní kapitola (kap. 2) věnovaná pojmům utopie, stalinismu a prostoru neslouží jen k tomu, aby autor demonstroval, že s pojmy zachází obezřetně a zná jejich historii. Váhám sice, zda jsou všechny rozklady o dějinách pojmů stejně funkční (viz např. část o předmarxistické prehistorii pojmu utopie, s. 24-27), avšak výklad nabere dynamiku všude tam, kde autor pojmy vztáhne k prostoru (kap. 3, Topografie stalinské modernity). Charakteristiku stalinismu jako silné redefinice prostoru na mnoha úrovních (s. 54) a vyzdvižení předpokladů budování „krajiny stalinismu“ jako prostoru organizované lidské práce (s. 72) pak pozoruhodně doplňuje tradiční topografie národní. Je to pozoruhodná interpretace stalinismu, která autorovi umožní se konzistentně vymezit i vůči etablovaným autoritám (mj. vůči Kotkinově stalinismu jako civilizaci).

- Příběh Prahy 50. let (kap. 4) jako města syceného novými stavbami a přestavbami je zajímavý sám o sobě, neboť z trpělivého chronologického výkladu realizací vyplývá vlastně fascinující bilance. Místo nere realizovaných drastických asanačních zásahů sledujeme relativně organický přístup, architektonicky promyšlené realizace, a především pak prioritu rekreační, veřejné, vzdělávací a reprezentativní funkce (viz přeměny paláců a šlechtických zahrad, povltavská kaskáda sportovišť či historizující dostavby a pomníky). Město se stává nástrojem politiky paměti i prostředkem rehabilitace luxusu. Pečlivý přehled navíc upozorní na přehlížené časové a kauzální souvztažnosti: důsledky velkých procesů se zrádci pro městské řízení; nebo třeba na pozoruhodné sousedství restaurace Expo 1958 se Stalinovým pomníkem.

- Část věnovaná aktérům (kap. 5) obsahuje spoustu materiálu dokládajícího různé a vzájemně se překrývající autority centrálních, městských, stranických i státních institucí. Orgán městské (samo)správy, tedy Ústřední národní výbor, z výkladu vychází jako poražený: řízený odbornými vedoucími referátů, přitom bez vlivu na ideologicky důležité projekty a zároveň výhradní adresát stížností a nespokojenosti. Faktograficky záslužný je přehled stále se měnících institucionálních garantů územního plánování, předválečné životopisy hlavních architektů i Zdeněk Nejedlý jako příklad úlohy individua v dějinách socialistické Prahy.

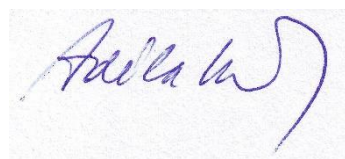
- Případová studie (kap. 6.3) rekonstruuje okolnosti vzniku tzv. ústředního prostoru, nejambicióznějšího záměru, který byl v padesátých letech plánován v historickém centru Prahy. Nikdy nere realizovaný předmět architektonické soutěže, sled obrovských náměstí propojených bulvárem, který měl prorazit středem Starého Města, tu však neslouží jako karikatura. Vzhledem k plnosti dokumentace na něm autor znovu dokumentuje atributy socialistického prostoru, který měl být „plánovitý“, „racionální“, „hygienický“, „homogenizovaný“, „veřejný a otevřený“, „reprezentativní“, „historický a tradiční“ (kap. 7).

Z řečeného je patrné, že autor v práci demonstruje výjimečnou míru badatelské i interpretační zralosti. Lze dokonce říci, že díky pozoruhodnému záběru výzkumu i pojmové a analytické důslednosti výrazně obohacuje historiografii urbánních dějin socialistické Prahy. Přesto si dovoluji upozornit na několik předpokladů či aspektů

práce, které u mě vyvolávají určité otázky, a své poznámky k nim nabízím jako podněty pro obhajobu:

1. Velmi kvituji, že práce odkazuje k přístupům H. Lefebvra a autor v úvodu tvrdí, že se po podstatě socialistického města se táže tak, že slibuje „analyzovat jeho materiální, symbolické i sociální aspekty ve vzájemné provázanosti, kterou pokládám za velmi podstatnou. Socialistickou Prahu je nejen možné, ale i vhodné vymezovat jako fyzické teritorium, symbolický emblém i sociokulturní produkt dobových představ, konceptů a reflexí, přičemž všechny tyto roviny sehrávaly v procesu jejího budování stejně zásadní roli.“ (s. 47) Nemohu se však zbavit dojmu, že na sociální aspekty přebudování města z Lefebvrovy triády v argumentaci nakonec nedošlo a lidé různých socioekonomických, genderových, etnických a všech dalších příslušností v práci absentují. Nebo se mýlím?
2. Nesmírně zajímavá je rekonstrukce debaty o památkové péči z poloviny 50. let, tedy z období těsně před zřízením prvních městských památkových rezervací. Mohl by autor při obhajobě dovést debatu až sem? V čem je perspektiva památkové péče před jejich vznikem odlišná?
3. Poslední otázka se týká pojmu socialistické město. Chápu, že jej autor užívá v kontextu období, o kterém píše, a při definování a hledání charakteristik vychází z tehdejší politické, odborné a symbolické argumentace. A přesto: jak se ten pojem vyvíjel dále? Existují autoři (namátkou P. Roubal), kteří na základě četnosti realizovaných velkých staveb (sídlištní výstavba, metro atd.) tvrdí, že o socialistickém městě Praze lze ve skutečnosti hovořit až za normalizace. Může na to kolega reagovat?

I přes uvedené otázky práci považuji za vysoce kvalitní, jednoznačně ji doporučuji k obhajobě a předběžně klasifikuji jako prospěl.

PhDr. Adéla Gjurichová, PhD.